

ДИСКУСИЈА

О НЕКИМ ПИТАЊИМА ИЗ ОБЛАСТИ ТЕОРИЈЕ ДРЖАВЕ И ПРАВА

— Поводом најновијих радова из ове области —

У последње време се код нас појављује све више радова како из опште теорије о друштву тако и из области теорије државе и права. Ова појава се може само поздравити. Задржавајући се овде само на ужој области теорије државе и права, треба потсетити како смо били сиромашни у тим радовима све до недавна и како борба мишљења у тој области скоро није постојала, док је наша пракса остајала необрађена. Међутим, с појавом нових радова почиње се теориски обрађивати наша пракса и развијати борба мишљења. Тек с појавом тих радова постаје јасно колико велики број питања из ове области захтева поновно разматрање и колико су велики задаци пред научницима који се њима баве. У циљу продубљивања те борбе мишљења, овде ћемо се задржати на неколиким питањима у вези с најновијим радовима.

1. — У Зборнику Правног факултета у Загребу за 1953 проф. др. О. Мандић је објавио чланак „Друштвена функција права“, који смо приказали у *Аналима* бр. 4 за 1954, те ћемо се овде задржати само на оним питањима која нису била додирнута у приказу. У погледу саме основне мисли заступане у чланку треба овде додати да се друштвена функција права не може одвајати од друштвене функције државе, пошто су држава и право међусобно тесно везани. Уствари, држава и право су оруђа владајуће класе за одржавање датог начина производње. С друге стране, при одређивању друштвене функције државе и права не треба ићи за подвајањем више таквих функција. И држава и право имају само једну функцију, ако се под функцијом разуме основни циљ државе и права, основни задатак који ставља пред њих њихов творца — владајућа класа. Постојање више функција упоредо значило би да држава и право имају више паралелних циљева исте вредности. То, међутим, није случај. Ако пажљиво извршимо анализу покушаја издвајања више државних, односно правних функција, видећемо да ти циљеви, односно функције не могу бити стављени упоредо једни с другима, да се увек показују једни као средства за остварење других — дакле, да немају самосталности; и да се сви свде на један једини. Тај врховни циљ, та функција — јесте одржавање, заштита

датог начина производње. Овом циљу служи све остало као средство. Зато се не бисмо сложили ни с утврђивањем да постоје две функције права у друштву, како сматра проф. Мандић.

Друго важно питање које стоји у вези с овим схватањем проф. Мандића јесте да ли је уопште могуће одвајање правне од политичке функције права, како то сматра проф. Мандић. Као што смо и у приказу рекли, нама изгледа немогућим то одвајање јер је правна функција, по тој терминологији, само облик политичке садржине, облик без сопствене садржине и самосталности. Оно што проф. Мандић назива политичком функцијом права јесте циљ који се правом жели постићи, док је оно што он назива правном функцијом права уствари само право као средство за остварење датог му циља, задатка. Међутим, ако се овде правна и политичка функција права не могу одвојити, поставља се у вези с тим питање колико се уопште може одвојити право и политика у рукама државе, тј. питање да ли се може сматрати да се државна делатност може вршити само у облику правних аката или и у облику политичких аката, одвојених од правних, тј. који не би имали облик правних аката. Кад је реч о праву, то је очигледно немогуће, јер политички акт који не би имао правни облик не би уопште имао никакве везе с правом; међутим, код државе је то, апприори гледано (тј. с обзиром да таква препрека не постоји), могуће. Али то треба ближе испитати у вези с односом државе и права уопште, тј. испитати да ли се целокупна државна делатност мора обући у правни облик, исцрпсти у праву.

У овом чланку је занимљива друга мисао проф. Мандића према којој се држава не сме схватити „само као средство класне принуде“, већ као организација „која стоји над становништвом, подијеленим на класе, и која има своје одређене циљеве“. Поред ове релативне самосталности државе, проф. Мандић истиче и релативну самосталност права, па у вези с тим сматра да се право има класификовати „по категоријама, у којима долазе до изражаја опће особине правних појава, а не према класификацијама економских система“, тј. друштвено-економских формација. То исто важи и за државу. Из тога излази да треба одбацити класификацију држава по класним типовима. Ови ставови проф. Мандића тичу се уствари питања класне природе државе и права, једног од најважнијих питања теорије државе и права. Ми се сви слажемо да постоји релативна самосталност државе и права, да се држава у извесном смислу издиже над завађеним класама и да се поставља као „трећа“ сила и сл. Исто тако је јасно да постоје формалне особине права, као и државе, које могу служити, и служиле су вековима, као основ за класификацију држава и права. Али се изгледа може, насупрот становишту проф. Мандића, бранити и становиште да су држава и право тако тесно везани за друштвено-економске формације да се могу класификовати и према овима, у тзв. „типове“ државе и права. Ово стога што је највећи део садржине државе и права одређен том формацијом и што се, будући да садржина утиче на форму,

и форма државе и права, тј. технички елементи у њима, морају разликовати сходно овим типовима, односно у оквиру једног истог типа — имати иста основна својства. Тако би се добиле оне „опште особине правних појава“, за које проф. Мандић захтева да буду основ класификације, и видело би се да и те особине, или бар неке од њих, зависе од „економских система“. Узмимо, например, појаву „правног субјекта“, или „ствари“, или „уговора“ итд., итд. Све су ове појаве сасвим друкчије зависно од тога о коме је економском систему реч, тј. у којој друштвено-економској формацији се та појава манифестује. У сваком случају питање које овим покреће проф. Мандић веома је значајно и заслужује расправу.

У вези с одређивањем друштвених односа које регулише право, ми бисмо ставили једну напомену. Проф. Мандић каже да држава регулише оне друштвене односе који су од важности за остварење циљева државе. Међутим, као што смо то изложили у *Теорији права*, овакво одређивање није потпуно прецизно. Јер, има односа који су важни за остварење циљева државе али које држава не регулише правом, просто зато што нису подобни за такво регулисање. У вези с тим је и питање могућности раздвајања права и политике, односно правних и политичких аката, тј. питање да ли држава може да регулише извесне друштвене односе чисто политичким актима, неправним, јер су правни за то неподесни. Ми смо склони потврдном одговору. Кратко речено, држава регулише, односно треба да регулише (јер држава може и погрешити при одређивању односа које треба да регулише) правом само оне друштвене односе без чијег регулисања правом она не би могла извршити своју функцију.

Најзад, у вези с тврдњом проф. Мандића како је код нас занемарено проучавање друштвене функције права, као пример чега наводи и II део *Материјала за изучавање теорије државе и права*, нек је потписаном допуштено да скрене пажњу да је у тој истој књизи на стр. 42 изрично речено да треба проучити функцију права у класном друштву и да се у даљем излагању о тој функцији дошло до у основи истих констатација до којих и у овом чланку проф. Мандића, иако, природно, изражених на нешто друкчији начин.

2. — У љубљанском *Правнику* (бр. 4—6 за 1954) проф. др. М. Шнудерл је објавио чланак „Федерализам социалистичне демократије“, који, као и сви чланци проф. Шнудерла, потстичу на размишљање и дискусију. Нека нам је допуштено овде рећи да је карактеристика проф. Шнудерла оригиналност и смелост, односно новина мишљења. Сваком питању које расправља проф. Шнудерл прилази пре свега с гледишта шта се ново о том питању може рећи с обзиром на социјалистичку политичку и правну стварност. Он се брижљиво труди да избегне потпадање под утицај старих, буржоаских гледишта и да нашу правну науку ослободи олаког понављања таквих гледишта, што, мора се признати, није ретко. Међу-

тим, у свом новаторству и смелости проф. Шнудерл, чини нам се, често заступа и мишљења која се не би могла усвојити, или бар која захтевају извесна ублажавања. То је, мислимо, случај и с овим чланком.

Он овде заступа гледиште с којим се и ми слажемо да федерацију чине чланице које су сличне државама али нису државе јер немају суверености. Мислимо да је велика заслуга проф. Шнудерла што је код нас усвојено гледиште да државе-чланице федерације нису суверене. Исто тако се слажемо с мишљењем да су федерације међусобно веома различите јер су настале у различитим условима, и да социјалистичку федерацију у Југославији треба посматрати као посебан тип федерације. Такође се треба сложити с истицањем одлучујуће важности друштвених односа за федерацију и с мишљу да промена ових основних друштвених односа доводи до промене суштине и смисла односне федерације. Овде проф. Шнудерл правилно истиче оно што су често „чисти“ правници склонили да забораве, гледајући искључиво у правне норме и зато сматрајући, природно, да, док се те норме не промене, није се променила ни федерација.

Задржаћемо се, међутим, овде на питању социјалистичке федерације. Проф. Шнудерл лепом анализом показује битне промене које су у нашој федерацији наступиле с Уставним законом од 1953. Нећемо се овде упуштати у расправу питања да ли су пре тог Уставног закона наше републике биле суверене, као што тврди проф. Шнудерл, или не. Размотрићемо само закључак проф. Шнудерла по коме се социјалистичка федерација у првој фази развитка (државни капитализам) ствара ради решења националног питања, а у другој фази, кад је национално питање већ решено, она остаје федерација ради „развијања јединства радног народа у комуни и активизирања демократских облика народне суверености“. У постојању федерације у другој фази национално питање не игра никакву улогу. Притом се проф. Шнудерл позива на мисао друга Кардеља да би Југославија била федерација и кад не би била многонационална. Исто тако проф. Шнудерл замера што је у *Теорији државе* потписаног истакнуто да је социјалистичка федерација створена ради решења националног питања. То је, каже он, тачно само за њену прву фазу.

Ми се слажемо с проф. Шнудерлом у суштини. И ми сматрамо да се социјалистичка федерација, као и свака друга, уосталом, може мењати — она може настати из једног разлога а продужити своје постојање из сасвим другог разлога. Што се тиче замерке проф. Шнудерла на *Теорију државе*, треба имати у виду да је та књига дата у штампу непуну три месеца по доношењу Уставног закона, кад развој није још био тако јасан. Но, и независно од тога, треба истаћи да је у тој књизи на истом месту истакнуто да је постојање федерације у социјалистичкој држави увек конкретно питање — тако да може бити федерације и у једнонационалној, а унитарне државе и у многонационалној држави пролетаријата. Тим

самим је речено да у одређеним конкретним случајевима могу социјалистичку федерацију изазвати и други узроци а не национално питање. С друге стране, међутим, чак и ако се прихвати гледиште да у нашој садашњој федерацији национално питање не игра баш никакву улогу, како мисли проф. Шнудерл, а то мишљење бисмо ми тешко примили као без остатка тачно, нико неће моћи порећи да је наша федерација настала због националног питања и да је своју федеративну поделу задржала непромењену (а ова је створена с обзиром на нације), тако да посредним путем национално питање утиче бар преко те поделе и на данашњу нашу федерацију. Али, најважнија тачка у којој се не бисмо могли сложити с проф. Шнудерлом јесте што он често Југославију замењује са социјалистичком државом, и оно што је за Југославију специфично проглашава за закон социјалистичке државе. Тако би изишло да свака социјалистичка многонационална држава мора бити федеративна, и да се природа те федерације мора мењати у две фазе итд. Ми остајемо при том да је то конкретно питање које ће се у свакој социјалистичкој држави решити на одговарајући начин, и да социјалистичка држава не мора бити увек федеративна у другој фази свог развика (у периоду социјалистичке демократије), као што би излазило из става проф. Шнудерла, уколико смо га ми добро схватили.

Друга тачка у којој се не бисмо сложили с проф. Шнудерлом тиче се његовог схватања федерације. По проф. Шнудерлу федерација није унитарна држава, јер је то противречност; федерација је сложена држава, упркос тога што њене чланице нису државе већ само личе на државе. С друге стране, он сматра да се те чланице федерације не могу сматрати децентрализованим јединицама, и да федерација није облик врло високе децентрализације, јер децентрализација претпоставља централизам и давање права децентрализованим јединицама одозго, док су наше републике постале одоздо, непосредно од сувереног народа преко устава. Позивајући се на проф. Ђорђевића, проф. Шнудерл се слаже с његовим мишљењем да је децентрализација код нас била метод изградње нашег самоуправног система а не облик државне организације. У вези с тим он одбацује мишљење потписаног да је федерација унитарна држава с високим ступњем децентрализације.

Најпре треба истаћи да би се овај спор могао свести на терминолошки спор — проф. Шнудерл назива унитарном државом, односно децентрализацијом нешто друго но потписани. Витно је притом то да и он и потписани утврђују постојање истих објективних појава, наиме, да код нас републике нису државе, да имају врло широку самоуправу, да су више од обичних децентрализованих јединица. Но, нама се чини да спор није само терминолошки, већ да проф. Шнудерл пада сам у противречност. Пре свега, тешко је схватити разлику између „метода изградње државне организације“ и „облика“ те организације, како чини проф. Шнудерл идући за проф. Ђорђевићем — метод се мора уобличити у стварности

— децентрализација као метод не може значити ништа друго до да се децентрализација уствари употребљава као облик. Но, важније је да се по мишљењу проф. Шнудерла децентрализација везује за централизам, тј. да децентрализоване јединице морају постојати истовремено с централистичком влашћу, да централизам и децентрализација морају постојати истовремено („децентрализам је облик централизма а не федерализма“ каже проф. Шнудерл). Притом он децентрализацију дефинише као „систем државне организације у коме се задаци централног државног органа деле на извештан број нижих јединица с тим да централни орган има већа или мања права над овим последњим“. Међутим, где постоји децентрализација, ту, по логици ствари, нема централизма — децентрализација је супротност централизму, његова негација, а не један од његових облика. С друге стране сам проф. Шнудерл сматра да су и наше ниже самоуправне јединице, комуне, добиле самоуправу непосредно од народа, преко устава, као и републике, па се не види разлика између република и њих. Исто тако је јасно да и код нас централни орган, савез, има већа или мања права над републикама, што би по самој дефиницији проф. Шнудерла, говорило за децентрализацију. У супротном, с обзиром да комуне имају такође власт непосредно од устава, ФНРЈ би била федерација комуна а не република. На основу свега тога мислимо да је боље сматрати федерацију обликом унитарне, тј. високо децентрализоване државе. У погледу оригиналности њихове власти, видели смо већ да то не може по самом проф. Шнудерлу бити карактеристика федерације, јер такву власт имају и комуне. Федерација је нарочити облик децентрализације. Ако проф. Шнудерл жели да разликује децентрализацију од федерације, признајући притом да је федерација скуп несувверених јединица, тј. да није сложена већ унитарна држава, треба да децентрализацију и федерацију тако дефинише да избегне противречности на које смо указали.

3. — У љубљанском часопису *Правник* (бр. 10—12 за 1953) проф. др. Ј. Горичар објавио је, поводом прве књиге *Теорије државе и права* потписаног, чланак „Filozofska in sociološka problematika v naši teoriji države in prava“. Ова чланак треба поздравити као један од ређих примера у нашој правничкој штампи да се повodom објављивања неког дела овом не посвети само више или мање конвенционалан и сажет приказ већ да се дубље уђе у расправљање проблема које то дело обрађује и у изношење и супротних мишљења. Такав начин приказивања би требало развијати, јер је нужно, расправљати опширније о добрим и рђавим странама појединих дела и о решењима питања која се у њима дају.

Прво питање које се у чланку расправља јесте питање о односу теорије државе и права и тзв. социологије државе и права, односно филозофије државе и права. Писац долази до закључка да социологија државе и права, филозофија државе и права, као и нормативистичка (догматичка) теорија државе и права, не могу по-

стојати као самосталне друштвене науке поред марксистички, тј. историскоматеријалистички схваћене теорије државе и права. Разлози за то су што је марксизам свео филозофију на логику, дијалектику и теорију сазнања и укинуо могућност постојања других, „посебних“ филозофија, као самосталних наука о појединим предметима, па тако и филозофију државе и права. То што су некад проучавале посебне филозофије сада треба проучавати позитивно-научним методима у оквиру посебних наука о односним појавама. С друге стране, историски материјализам треба схватити као марксистичку општу социологију. Отуд је немогућа нека посебна социологија државе и права, јер примена историског материјализма, односно дијалектичког метода, за изучавање државе и права доводи до марксистичке теорије државе и права а не до посебне социологије државе и права. Према томе, из дијалектичког метода и историског материјализма произлази да постоји само теорија државе и права, која ће се, као дијалектичка негација претходног развоја наука и метода у тој области, служити и позитивним резултатима тих наука и метода, па, дакле, и резултатима филозофског, правног и социолошког метода, односно филозофије, социологије и догматике државе и права.

И ми се у начелу, као што и писац истиче, слажемо с тим гледиштем. Разлог за то, поред наведених теориских, јесте и практичан: такве посебне науке не могу да нам даду потпуно знање о суштини државе и права; такво знање нам може дати једино примена дијалектичког метода, а овај захтева свестраност; свака од ових наука, међутим, по самој својој дефиницији, проучава само једну страну појаве (филозофску, социолошку, правнодогматску). Али, чини нам се да проф. Горичар сувише оштро осуђује и релативну оправдаћност постојања ових наука. Нама се чини, напротив, као што смо и изнели у I књизи *Теорије државе и права* (стр. 47—50), да и филозофија, и социологија и догматика права имају своје релативно оправдање да постоје као релативно самосталне, посебне науке, при свем том што не дају потпуно знање о држави. За то говори више разлога. Најпре, треба поставити питање да ли могу постојати посебне филозофије, односно социологије појединих појава *дијалектички схваћене*, тј. у оквиру примене дијалектичког метода, као општег научног метода. Нема никакве сумње, дакле, да посебне филозофије, односно социологије схваћене *недијалектички*, тј. ван оквира примене дијалектичког метода, онако како су се развиле у буржоаској науци, немају оправдања за своје постојање с гледишта дијалектичког материјализма. Чини нам се да је то оно што је проф. Горичар хтео нарочито да истакне. Али из тог не излази, мислимо, да примена филозофског, односно социолошког метода, *дијалектички схваћеног* не може бити довољан основ да заснује једну релативно самосталну филозофију, односно социологију, рецимо, права или које друге појаве. Ово најпре стога што би доследно спроведено начело да је дијалектички метод једини научни метод одвело стварању једне једине науке која би била

потпуно оправдана као самостална — универзалне науке о свету као целини. То је, међутим, бар засад, немогуће, и цепање наука према појединим посебним предметима и методима је нужност. Отуд свака наука добија само релативну самосталност, а самим тим и релативно оправдање свог релативно самосталног постојања. Научни рад и проблеми тако се развијају и у области државе и права да захтевају извесну специјализацију. И тако је могуће, а у извесној мери и корисно, да се развију посебне „науке“ или „дисциплине“, које ће испитивати специјално филозофску, односно социолошку, односно правнодогматичку (или, например, такође и политичку и другу) страну појаве државе и права. Резултатима тих релативно самосталних наука користиће се теорија државе и права, као потпуна и у пуном смислу речи самостална наука о држави и праву која примењује у пуној мери и свестрано дијалектички метод. Филозофија, односно социологија и друге релативно самосталне науке о држави и праву примењивале би, пак, пре свега, филозофски, односно социолошки и други одговарајући метод. Битно је притом да тај метод мора бити дијалектички схваћен. То значи да ћемо у филозофији права испитивати филозофску страну права дијалектички схваћену, тј. да ћемо под филозофијом разумети само логику, односно теорију сазнања, и истраживати који се логички, односно сазнајно-теориски проблеми постављају у праву. Притом ћемо исто тако примењивати сва начела дијалектичког метода: свестраност, потпуност итд. У социологији права ћемо социологију схватити такође дијалектички, тј. као историски материјализам, итд. На тај начин би се, мислимо, могло решити питање упоредног постојања више теориских наука о држави и праву.

Друго питање о коме расправља проф. Горичар тиче се предмета теорије државе и права. Он ту замера потписаном што је у одређивању тог предмета недоследан, јер на стр. 19 и 20 одређује предмет као појам о држави и праву, док на стр. 36 и 38 утврђује да су предмет теорије државе и права опште карактеристике и опште везе државе и права као дела материје, објективне стварности. У вези с тим он правилно утврђује да се предметом неке науке (сем филозофије) не смеју сматрати појмови већ део материје. Ова недоследност у поменутој књизи, међутим, само је привидна — на стр. 19 и 20 није дата потпуна обрада питања предмета теорије државе и права већ је само укратко и узгред поменуто уствари коју врсту појмова конституише теорија државе и права, док је на стр. 36 и 38 дата потпуна и доследна обрада. Разуме се да треба изменити поменути формулације на стр. 19 и 20 да би се избегла свака забуна. — Даље проф. Горичар замера што је за теорију државе и права употребљен назив апстрактна наука, за разлику од конкретних правних наука (исторископравних и позитивноправних). Притом он тачно утврђује да је теорија државе и права општа наука а да су остале правне науке у односу на њу посебне, док су и једне и друге науке и апстрактне и конкретне, уколико стварају појмове, тј. апстракције, на основу проучавања конкретног постојећих квали-

тета материје. — И у свему томе се слажемо с проф. Горичарем. Термин апстрактан, односно конкретан у поменутој књизи употребљен је тачно у значењу општи и посебан, као што захтева проф. Горичар, која је употреба код нас довољно одомаћена. Можда би, међутим, у интересу добре терминологије требало заиста ограничити значење ових термина. Проф. Горичар прави и разлику између општих, посебних и појединачних правних наука, према разлици између општег, посебног и појединачног. Ова подела захтева пажљиво разматрање, у које се овде не можемо упуштати. Рећи ћемо само да појмове опште, посебно и појединачно није лако примењивати на разликовање правних наука, иако у начелу треба прихватити да се и правне науке могу тако поделити.

У вези с тим проф. Горичар додирује и врло тешко питање разграничења између тзв. општих и основних појмова о држави и праву, односно општих и основних појава у области друштвених појава државе и права, које појаве само одражавају односни појмови. Он притом закључује да се дефиниције ових појмова дате у књизи могу прихватити као непротивречне само ако се као основни појмови (односно појаве) схвате појмови који одражавају појаве које постоје у друштву ван државе и права а које су нужне за постојање државе и права (као што су класно друштво, револуција и др.), док се као општи појмови (за разлику од посебних и појединачних) имају схватити појмови у оквиру саме државе и права који се налазе у свакој држави и праву. — Морамо се сложити да је ова конструкција проф. Горичара веома привлачна својом јасношћу и доследношћу, али да се, нажалост, она не слаже с нашом мишљу коју, уосталом, признајемо, нисмо сасвим јасно ни изложили у књизи, јер нисмо до краја ни рашчистили то питање. Мислимо да треба учинити напор да се утврди има ли разлике између општих и основних појмова у оквиру саме државе и права, прихватајући уз то, разуме се, као самосталну, ону групу друштвених појмова (односно појава) које проф. Горичар наводи.

Најзад, проф. Горичар, истичући потребу монистичког схватања и третирања државе и права, налази да би се у једној теорији државе и права сви проблеми државе и права могли обрађивати заједно, истовремено, и да би одвојено требало расправљати једино о организацији и облицима државе, с једне, и структури правне норме и правној техници, с друге стране. Уствари, и једно и друго је у основи ствар технике државе, односно права. Мислимо да је то у суштини тачно, мада однос између државе и права захтева како и сам проф. Горичар, уосталом, напомиње, дубље проучавање из кога ће се моћи с више сигурности извући одговарајући закључци о начину заједничке обраде. Овде се не можемо задржавати више ни на том питању. Закључићемо само да је расправа проф. Горичара врло користан прилог обради проблема државе и права.

4. — Проф. др. А. Лазаревић и др. А. Гамс су у *Аналима* (бр. 2 и 3) повели дискусију о правној личности наших привредних предузећа, односно радних колектива. Ова дискусија је и врло занимљива и врло значајна за наше право. Таквих дискусија нам је потребно много више, нарочито с обзиром да је наше право још неразвијено и многи прописи недостају. Практична вредност ове дискусије такође је очигледна, јер од решења оваквих питања може зависити одговорност у имовинском погледу која је данас необично важна за правилно функционисање привреде. Но ми се овде нећемо упустати у саму главну садржину дискусије. Скретућемо само пажњу на једну вишемању узгредну ствар, теориског карактера.

Наиме, чини нам се да проф. Гамс заступа гледиште да нема правног лица без имовине, будући да је правно лице, као и грађанско право уопште, надградња над робноновчаним односима. Није, међутим, јасно да ли он имовину као услов поставља само за правна лица грађанског права или за сва правна лица уопште. Нама изгледа сасвим јасно да се за лица ван грађанског права не може поставити као услов имовина. Али нам се чини да се могу и у грађанском праву појавити правна лица без имовине; у сваком случају, могу постојати таква правна лица код којих имовина није битан већ споредан елемент — то су лица којима није главни циљ имовинска већ која друга делатност и која стога имовину употребљавају само као средство за остварење тог главног циља. Уопште, као што тачно каже проф. Лазаревић, кад има неко субјективно право, мора да постоји, у доброј правној техници, и субјект који то право врши, и без обзира коју теорију о правном лицу усвајамо. Чини нам се да баш у социјалистичком драву, које треба да изрази и потстакне широку иницијативу маса у организовању разних облика удруживања и делатности, да баш ту није могуће ограничити правно лице на уско имовинску област. Правним лицем треба ту сматрати много већи број појава. Иако је сасвим тачно да је грађанско право „надградња над робноновчаним односима“, да је то чак, у суштини, и физичко лице уколико се признаје као субјект, ипак то не треба схватити у дословном смислу већ само као правило, као оно што је просечно. Поред тога могу постојати и правна лица заснована на другим елементима и потребама друштвеног саобраћаја.

5. — У љубљанском *Правнику* (бр. 7—9 за 1954) проф. др. О. Мандић је објавио теориски важан чланак „Циљеви државе и теорија отуђења“ у коме се поставља поново проблем класне природе државе. Овај проблем проф. Мандић посматра у светлости теорије „отуђења“, једне од врло сложених и важних теорија Марксових о друштву која, нажалост, није ни довољно разрађена ни довољно искоришћена при проучавању друштвених појава. Потписани у својој *Теорији државе и права* није се формално позивао на ову теорију, сматрајући да би то било сувишно оптерећење једног ионако доста тешког уџбеника, намењеног ипак у првом реду

студентима, иако је саму суштину ове теорије покушао применити у конкретном разрађивању појединих проблема. Заслуга је проф. Мандића што је и формално јасно поставио овај проблем и указао на значај теорије отуђења за расправљање природе државе.

Међутим, иако се слажемо с основном мишљу проф. Мандића, наиме да и држава претставља једну манифестацију појаве отуђења у дурштву, као и са схватањем да је основни циљ (оно што ми кажемо: функција) државе одржавање датог начина производње, ипак се не бисмо сложили с многим подробностима у разради ове мисли класика марксизма. Најпре, идући за наводима из *Немачке идеологије*, проф. Мандић је утврдио да држава остварује опште интересе владајуће класе, који изгледају туђи појединцима, припадницима те класе, јер су њихови појединачни интереси супротни овим општим интересима. Тако се припадницима владајуће класе њихова сопствена држава чини туђом, отуђује се од њих. Требало је објаснити откуда ово отуђивање, односно појава да држава остварује опште интересе класе који изгледају туђи самим припадницима те исте класе. У том објашњавању, међутим, проф. Мандић није остао доследан основној мисли и задатку, тј. да треба објаснити како се држава отуђује од класе све остварујући њене основне опште интересе. Уместо тога, он појаву отуђивања државе објашњава тиме што утврђује, и то доказује многобројним историјским примерима, да владајућа група владајуће класе кроз државу остварује своје посебне интересе који су супротни посебним интересима других група те исте класе. Услед овога, држава се отуђује од своје сопствене класе. Други облик отуђивања он види у отуђивању бирократије од сопствене владајуће класе и наводи за то пример Совјетског Савеза. Сматрамо да је овакво схватање и објашњење отуђења супротно полазним поставкама.

Најпре, сам појам отуђивања не треба схватити дословно. Отуђење државе се не састоји у томе што држава престаје да штити интересе владајуће класе и почне да штити интересе неке друге класе. Таква појава не спада у отуђивање државе већ је то прелазак државе у руке друге владајуће класе, тј. то је револуција. Зато навођење Совјетског Савеза као типичног примера отуђења државе не одговара. Уколико се остаје при тврђењу да бирократија у Совјетском Савезу остварује само своје сопствене интересе а да, напротив, гази интересе пролетаријата, тј. уколико се остаје при тврђењу да је пролетаријат у Совјетском Савезу потлачена класа којом влада и коју експлоатише бирократија, утолико се мора закључити да је бирократија владајућа класа и да се њена држава није отуђила од ње. Отуђење постоји само онда кад држава штити интересе владајуће класе а ипак изгледа да је од ње отуђена, тј. да њене интересе не штити. Питање је управо како се држава у самом процесу остварења интереса владајуће класе отуђује од ове, кад би логично било очекивати баш обрнуто. Према томе, ни први облик отуђења, односно објашњења отуђења државе, не одговара уствари правом појму отуђења. Наиме, не састоји се отуђење државе

у томе што држава, поред остварења општих интереса владајуће класе, остварује још посебне интересе владајуће групе у тој класи. Јер је битно да се држава отуђује баш остварујући интересе целе класе а не појединих њених делова. Овим последњим се држава не отуђује од целе класе већ само од појединих њених делова.

Мислимо да је проблем могуће решити на један једини начин (а и по извесним мислима проф. Мандића изгледа да и он помишља на такво решење) — заштита општег интереса класе, тј. одржавање њеног начина производње, постаје тако очигледан циљ владајуће групе (најчешће бирократије), јер је услов њене власти, да се ова објективизира и по правилу боље види тај интерес но и сама владајућа класа, односно њени чланови који се нису специјализирали у управљању. То је, уосталом, потпуно јасно, јер ти специјалисти управо зато и владају што су се специјализирали за управљање, тј. што боље виде интерес класе на власти и од саме те класе.

Овим се, мислимо, решава проблем отуђења државе од владајуће класе. Остаје проблем њеног отуђења од целог друштва. Упоредно с појмом отуђења од владајуће класе, требало би и отуђење од целог друштва схватити тако што држава изгледа друштву туђа упркос тога што остварује његове опште интересе. Овакво схватање појма отуђења од друштва је теже прихватити од одговарајућег појма у односу на владајућу класу, пре свега зато што, по смислу теорије о класној природи државе, државу треба схватити као браниоца посебних интереса владајуће класе, супротних интересу потлачене класе. Ако два саставна дела друштва имају посебне и супротне интересе, могу ли имати заједнички, општи интерес? И ако имају такав интерес, да ли га држава штити или она штити само посебан интерес владајуће класе? Најзад, ако држава штити општи друштвени интерес, може ли се остати при тврђењу да је држава по својој природи класна и не треба ли усвојити тврдњу да је она заштитник општег интереса, тј. наткласна, како тврде солидаристичке теорије? Сва су ова питања необично важна и необично тешка. Међутим, проф. Мандић њих уопште и није додирнуо, иако је утврдио да се држава отуђује и од целог друштва.

Овде је сувише мало простора да бисмо могли подробније ући у ова питања. Нагласићемо само да су могуће углавном три варијанте њихових решења које ћемо овде и назначити, уз истицање потребе да се оне пажљиво проуче и утврде која је од њих тачна (или, евентуално, пронађе и која друга, тачна варијанта).

Најпре, могло би се тврдити да отуђење државе у односу на целокупно друштво не може да се схвати у истом смислу као њено отуђење у односу на владајућу класу, тј. да отуђење државе у односу на друштво не значи да држава штити опште интересе целог друштва него, да значи да она штити интересе само једног дела друштва, владајуће класе. Отуђење државе би се у том случају састојало у томе што је држава настала из једне друштвене организације која није била туђа друштву, јер је бранила његове опште

интересе — оно би се састојало у томе што се, како каже Енгелс, држава из слуге друштва претворила у његовог господара.

Друге две варијанте би се разликовале од ове прве у томе што би претстављале покушај да се конструише појам отуђења државе у односу на друштво који би био истоветан с тим појмом у односу на владајућу класу, тј. да се утврди да постоје извесни општи, заједнички друштвени интереси друштва које држава штити и упркос тога се од друштва отуђује. Прва оваква варијанта би се састојала у томе што би се тврдило да има две врсте држава у том погледу: једне, реакционарне државе, штите интересе само владајуће класе, тј. штите реакционаран начин производње; друге, прогресивне, штите напредан начин производње. Реакционаран је онај начин производње који влада онда кад је већ објективно могуће да се уведе нов начин производње који би био прогресиван. У том случају очигледно држава стоји насупрот већини друштва штитећи само интересе једног његовог дела. Ту се, дакле, не би могао применити овакав појам отуђења, јер нема никаквих општих интереса које држава штити. У случају прогресивне државе, пак, уз услов да су реакционарна класа и бивши реакционарни начин производње већ ликвидирани, а да нов, будући начин, производње, још напреднији, још није објективно могућ (случај с буржоаском државом у периоду кад је капитализам напредан начин производње, кад је феудализам ликвидиран а социјализам је објективно још немогућ), може се рећи да је и интерес потлачене класе (овде — пролетаријата) да постоји и да се развија тај нови начин производње, упркос тога што тај начин значи њену експлоатацију. Ту би се могло рећи да држава у специфичном смислу остварује заједнички интерес обе друштвене класе, дакле, да остварује општи друштвени интерес и да се истовремено отуђује од друштва, јер тај интерес она боље види и последније га остварује од обеју класа. Држава би се овде отуђивала од друштва самим тим што би се отуђивала од владајуће класе, како смо видели, пошто „непосредно“ друштво које се састоји из класа без државе, не би било онакво какво је са државом, „посредним“ друштвом, јер се не би онако развијало и владало без државе како је то случај кад у њему постоји држава. Држава би и овде остала класна по својој суштини јер би штитила начин производње владајуће класе а не потлачене класе, начин који изазива отпор потлачене класе. Уосталом, и овај отпор је мањи но у случају реакционарне државе, јер, како каже Енгелс, и потлачена класа тада увиђа да је друштвено могућ једино тај начин производње.

Најзад, могло би се рећи да је држава у општем интересу целог класног друштва посматраног у његовом историском развоју, у том смислу што омогућава опстанак и напредак тог друштва које би међусобне класне борбе прогутале без државе, како опет каже Енгелс, и да је стога држава носилац тог општег интереса друштвеног опстанка и развоја, који интерес класе не види у међусобној заслеп-

љености борбе. И тада би држава, међутим, остајала класна, јер је тај друштвени интерес у сваком датом тренутку развоја отеловљен у класном интересу дате владајуће класе, тј. у њеном начину производње. Разлика с другом варијантом би се састојала у томе што се не би чиниле разлике између реакционарне и прогресивне државе.

Др. Радомир Лукић

ЗАШТИТА ПРАВА РЕПРОДУКТИВНИХ УМЕТНИКА

1. — Извођачка права (*le droit des artistes exécutants*, *das Recht des ausübenden Künstlers*, *protection of performers*), тј. права репродуктивних уметника на заштиту њиховог уметничког извођења, су нова форма ауторских права која се тек отскора појављују у модерним правним системима. Појава грамофона, магнетфонских трака, филма, радиа и телевизије ствара проблем заштите репродуктивних уметника или боље рећи проблем заштите њиховог уметничког извођења. Техничка средства за регистрацију угрожавају имовинскоправне, а врло често и личноправне (моралне) интересе репродуктивних уметника, јер омогућавају да се понављањем извођења или путем преноса прошири број оних који слушају или гледају уметничко извођење. Тиме се смањује број послиједних на концертима или у позоришту, што материјално погађа уметнике, док се с друге стране неосновано обогаћују предузећа за производњу грамофонских плоча, радиодифузна и филмска предузећа. Уметничко извођење сада се може умножавати, преносити, тако рећи, у бескрај, а постојећи правни системи нису давали уметнику-извођачу никакву заштиту да би се спријечила не само експлоатација његовог рада већ и искоришћавање резултата његовог рада. Од појаве нових техничких средстава почиње да се разматра могућност правне заштите уметника-извођача која би им загарантовала право на контролу искоришћавања резултата њиховог рада. Данас су сви сагласни да се репродуктивним уметницима мора дати заштита. На многобројним међународним конференцијама то је био предмет живог расправљања. Но, иако је опште призната потреба да се нормира заштита репродуктивних уметника, није постигнута сагласност, не само међу теоретичарима већ ни међу националним законодавствима, у погледу правне природе извођачког права и његове садржине. Да ли рад уметника-извођача представља у правном смислу „стварање“, другим ријечима да ли је извођач „аутор“, у коме случају треба му признати ауторско право или тај његов рад не садржи ништа стваралачког, већ претставља само вјерну репродукцију туђег књижевног или музичког дјела и стога му треба признати једну врсту права које је различито од ауторског али је с њим средно (*le droit voisin*, *angren-*